

La vila medieval de Roses. Excavacions al sector nord-est

Lluís Palahí*, Jordi Vivo**

* Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic-Universitat de Girona

** LAHAP-Universitat de Girona

DADES DE LA INTERVENCIÓ

Municipi

Roses

Comarca

Alt Empordà

Cronologia

Segles XIV - XIX

Tipus de jaciment

Vila medieval

Dates de la intervenció

Setembre - octubre 2020

Tipus d'intervenció

Preventiva

Títol del projecte quadriennal

La vila medieval de Roses i la configuració de l'urbanisme medieval al nord-est peninsular

Direcció

Lluís Palahí Grimal

Institució promotora

Ajuntament de Roses / Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic de la Universitat de Girona

Els treballs realitzats a la vila medieval de Roses al llarg del bienni 2020 i 2021 per part de la Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic de la Universitat de Girona han estat intensos. Durant aquest període s'han realitzat diferents treballs destinats a la patrimonialització i revalorització de la vila medieval de Roses. Per més que administrativament els treballs responguin a diferents tipus d'encàrrec pel que fa a la vessant científica aquests sempre s'han emmarcat en els objectius del projecte quadriennal de recerca "La vila medieval de Roses i la configuració de l'urbanisme medieval al nord-est peninsular".

Un dels sectors objectes d'excavació i estudi ha estat la zona est de la vila, específicament el sector nord i central del carrer Major, la via que comunicava el sector del port amb el monestir de Santa Maria. Concretament, els treballs han permès recuperar bona part de la gran illa de cases que se situa entre el carrer Major (oest), el carrer Nou i un camí de servei modern (est), el monestir (nord) i un camí modern de servei (sud). Els treballs es varen plantejar en dues fases. L'objectiu general era el de posar al descobert la màxima superfície possible de la trama urbana de la vila medieval, per tal d'identificar i resseguir la parcel·lació de l'espai i la forma, estructura i dimensions de les diferents propietats. Per assolir aquest objectiu l'excavació es va centrar essencialment en l'excavació dels nivells d'abandonament i enderroc fins a identificar el nivell de circulació de cada un dels espais. En una segona fase es van escollir tot un seguit d'estances —especialment aquelles que no conservaven paviments d'obra o aquests s'havien perdut— per

Figura 1. Ortofoto del sector excavat al nord-est de la vila medieval.

continuar aprofundint estratigràficament intentant reconstruir l'evolució de l'espai des del moment de creació de la vila medieval fins el seu abandonament. Aquesta segona fase dels treballs encara no ha finalitzat i en properes campanyes se seguirà aprofundint en nous espais.

CARACTERÍSTIQUES GENERALS

L'estructuració general de l'espai permet identificar una parcel·lació en la qual les edificacions es distribueixen d'oest a est, amb crugies relativament estretes, però d'amplades diferents, d'entre 3,5 i 5 m. Per norma general les cases es devien obrir originalment al carrer Major. La majoria de les parcel·les es divideixen en dos espais —a vegades tres—. A la banda oest se situen un o dos espais, destinades a estàncies domèstiques o a botiga i/o taller. Al darrere se situava un altre espai, normalment de majors dimensions i tots sovint amb indicis de tractar-se d'espais descoberts, que habitualment servia com a pati de treball, hort o corral. Els capbreus confirmen que moltes de les parcel·les originals es varen anar modificant, ampliant o reduint les dimensions de les cases, de tal manera que tot sovint s'identifica una doble filera de propietats, unes obertes al carrer Major i les altres al carrer Nou (Pujol 1997). Diem propietats i no cases perquè, sobretot a la banda del carrer Nou als capbreus

s'especifica que tot sovint es tracta de corrals o pellers, és a dir, espais de treball, sovint situats al descobert, habitualment identificables per l'ús de paviments de rierencs, no associats directament a un espai residencial.

La construcció de les diferents edificacions es va realitzar de forma esglaonada tot resseguint la topografia ascendent del terreny. Quan aquesta distribució generava desnivells respecte a la cota de circulació del carrer Major es col·locava un graó a la part exterior de la porta. Aquest fet ha incidit directament en el desigual nivell de conservació d'algunes de les estructures, ja que al costat d'edificacions molt arrasades, a les quals el nivell de circulació aflora a escassament 10 cm de profunditat, en trobem d'altres en millor estat, on el paviment se situa a una cota molt inferior i els murs perimetrals conserven pràcticament un metre d'alçada.

Per norma general les estructures són bastides amb pedres irregulars i rierencs lligats amb morter, tot i que no hi són absents els murs lligats amb argiles. Especialment en aquells espais que varen seguir en ús després de l'abandonament de la vila, realitzada durant la Guerra dels Segadors, hi abunden les reparacions en els murs, afectats pels diferents fets bèl·lics que va viure la vila. Aquestes reparacions presenten una varietat de tècniques i acabats i hi abunda la presència de materials reaprofitats. Un element a destacar són les diferències que es poden apreciar en les fonamentacions dels edificis. Per norma general els murs presenten una fonamentació molt escassa i en alguns sectors inexistents, fins i tot en alguns dels murs est-oest que separen edificis disposats a cotes diferents i que constituïen els murs mestres de les construccions. Així, per exemple, el mur que separa els àmbits 90 i 91 disposats a dues alçades diferents, es va construir folrant el nivell natural de manera que la seva base solament presentava cara vista a la banda sud, la que donava a la cambra situada a una cota més baixa, mentre que la cara nord solament es va folrar amb pedra fins al nivell de circulació, situat a una cota més alta.

A la majoria de l'espai es documenta un nivell de terra-plenament disposat com a preparació del terreny, previ a la construcció de les estructures baixmedievales. En alguns sectors, sobretot al nord, els murs de les noves estructures s'assenten directament sobre aquest nivell, sense una autèntica fonamentació. A la zona central, on el nivell natural aflora a molt escassa profunditat, aquestes fonamentacions encara són més escasses i, de fet, alguns dels paviments es disposen directament sobre el nivell natural adequadament aplanat i preparat. El resultat d'aquesta manera d'obrar, en la qual, a més, els canvis de paviment no solen implicar una elevació del nivell de circulació, provoca que sigui molt complicat resseguint l'evolució de les diferents edificacions atès que cada nova reforma implicava l'eliminació total de les estructures anteriors.

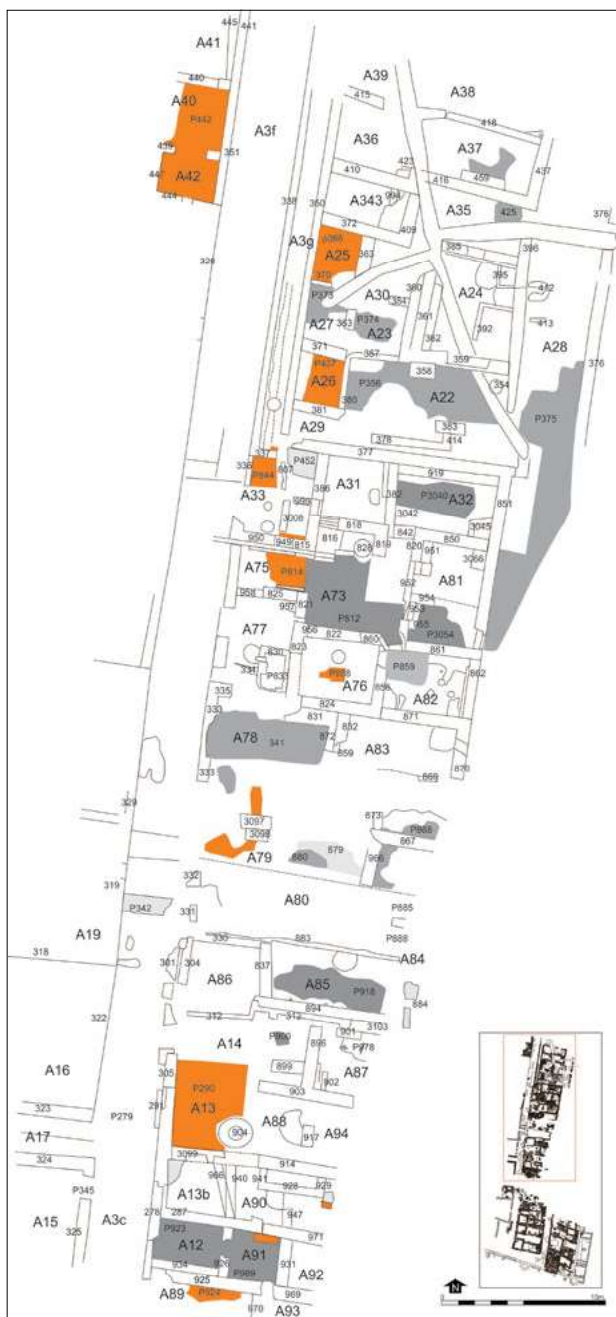

Figura 2. Planta simplificada amb la indicació de les estructures i àmbits del sector excavat.

Els paviments conservats, pertanyents a les darreres fases d'ocupació de l'espai (essencialment segles XVI i XVII) són generalment de rajoles de terrissa o de rierencs, sense faltar espais en els que s'empren els dos materials. Tot sovint aquests paviments es disposen sobre una capa d'argiles taronges com a preparació, material també emprat en alguns moments per construir o reparar els murs.

Tot i que solament a l'extrem nord s'ha pogut arribar fins al carrer Nou (atès que a la resta de l'espai hi ha un camí de servei que, de moment, no es pot eliminar), a aquesta banda s'hi han identificat un parell de pous negres (A32 i A24). Datables al segle XVII, aquests dipòsits, de planta quadrangular, es disposen habitualment

a la part de darrera de la propietat. Allà on s'ha excavat per sota del nivell de terraplenament general s'ha pogut comprovar com la immensa majoria de materials recuperats en aquest nivell i els inferiors pertanyen a l'època antiga, fet ja comprovat en excavacions anteriors realitzades a la zona oest de la vila.

ELS CARRERS

El carrer Major (oest) s'ha pogut resseguir en tot el seu recorregut, excepte l'extrem nord, mentre que del carrer Nou en aquesta zona solament se n'ha pogut resseguir el tram nord. El carrer Major, tot i les abundants reparacions realitzades, especialment en els diferents forats de bomba, —fruit sobretot dels setges patits per la fortalesa a partir del segle XVI— conserva en bon estat el seu paviment, realitzat amb rierencs i amb una espina central destinada a reconduir l'aigua de pluja. Per contra, el carrer Nou ha perdut bona part de la pavimentació. Això es deu a que en aquella zona l'extrem nord del carrer se situava a una cota més elevada que el nivell de circulació actual. Al tram central del carrer Major s'hi ha localitzat tot un seguit de petits graons, molt baixos i llargs, realitzats per anar compensant el desnivell del terreny.

Pel que fa als carrers est-oest que finalitzaven en el carrer Major i documentats tant als capbreus com a les excavacions realitzades a la zona oest de la vila, solament se'n conserva el més meridional (conegut com carrer d'en Murtra) mentre que els altres dos (Carrers Ganyut i Hospital) van ser esborrats al segle XVII quan es va modificar l'illa de cases de la galta oest del carrer Major, després de l'abandonament de la vila i en el mateix moment en que la construcció dels anomenats jardins del governador va suposar l'eliminació de bona part de la trama urbana del sector nord-oest de la població (Puig 2016).

L'EXTREM NORD

L'excavació d'aquest sector de la vila ha permès posar al descobert més de 40 estances o espais, si bé en un estat de conservació molt desigual. De fet la zona excavada es pot dividir en quatre sectors atenent al tipus de restes localitzades i al seu estat de conservació. Així l'extrem nord és un sector en el qual ja s'havia intervingut en diferents campanyes desenvolupades a les dècades centrals del segle XX. L'any 1946 Miquel Oliva va realitzar-hi dues llargues rases de prospecció que, en forma d'aspa, travessen tot el sector de nord a sud i que van suposar l'eliminació de tots els trams de mur afectats per les mateixes. A mes, l'any 1977 es va realitzar un gran sondeig al sud del sector, on es va recuperar estratigrafia d'època tardoantiga (incloent una tomba) i uns murs que es varen atribuir a l'època grega (Martin/Nieto/Nolla 1979). En aquest espai s'han recuperat les restes d'una casa complexa, formada per 5 o 6 estances, que disposava d'un pati-distribu-

idor a la banda sud (A22) pavimentat amb un sòl de rierencs formant dibuixos geomètrics. A la casa s'hi accedia per un carreró est-oest que comunicava els carrers Major i Nou (A29). Pels capbreus (Pujol 1997) sabem que aquest carreró es va crear al segle XVI i que era un espai cobert atès que la casa situada al nord s'estenia per damunt del mateix i ocupava un parell d'estances de la zona sud. També les traces conservades a la banda nord d'una altra casa (A37) semblen pertànyer a una configuració relativament tardana, atès que els murs perimetrals es van bastir recolzats contra la casa que acabem de descriure.

Un dels elements més complicats d'explicar d'aquest sector es troba a la façana oest. En aquesta banda es van identificar dos llargs murs nord sud disposats paral·lelament si bé de característiques molt diferents. El situat a l'oest era un mur de pedra lligada amb morter de bona qualitat que tancava pel sud a l'alçada de l'A29 i que, en teoria, podria correspondre a la façana que donava al carrer Major. Dos metres a l'est d'aquest se'n situa un altre de pedres irregulars lligades amb terra i que solament presenta una cara vista, l'oest. Aquest segon mur sembla un mur de contenció construït quan bona part de les cambres situades a llevant ja estaven esborrades. La peculiaritat d'aquest sector ve determinada pel fet que a l'espai entre els dos murs es va eliminar tota traça de les velles estances que havien d'ocupar l'espai arribant fins el carrer. A més, el mur oest no pot correspondre a la façana original de les cases, entre altres coses perquè no disposa de cap porta en tot el seu recorregut. L'explicació a aquest espai es troba en la rasa nord-sud que es va practicar entre els dos murs, al fons de la qual es van localitzar diverses agrupacions de bucranis i banyes d'ovicapri disposades alineades. Tot i que es podria pensar en una ofrena ritual d'època antiga, els materials associats a aquest conjunt i les proves de carboni 14 realitzades situen al segle XVIII aquesta deposició, sense que, per ara, trobem una explicació clara a la seva motivació.

L'EDIFICI MILITAR

El segon sector se situa immediatament al sud del carreró oest-est. És la zona en la qual les estructures es conserven en millor estat de conservació, degut a que es tracta d'un espai que els militars varen seguir emprant un cop la vila va ser abandonada durant la guerra dels Segadors (1645). En aquest espai se situa un complex estructurat a l'entorn d'un pou "monumentalitzat" al qual s'accedia per una doble escala, i un dipòsit que cal vincular amb algunes de les necessitats de la guarnició militar. Al sud del pou se situaria un gran espai, probablement descobert (A73) i envoltat per una anella de set cambres, algunes de les quals presenten reformes més o menys importants com la creació i tapiat de portes o la reconstrucció d'algun tram de mur, probablement malmès i reparat durant algun dels conflictes bèl·lics

patits per la plaça. A l'edifici s'hi podia accedir des dels dos carrers, tot i que l'entrada principal sembla situar-se a l'oest (A75). Els paviments són generalment de rajoles i/o de pedra. En aquest sector s'ha pogut excavar per sota de la pavimentació en algunes estances. En dues d'elles (A32 i A81) s'han recuperat paviments d'una fase anterior, obliterada al segle XVI. A l'A32 es tracta d'un paviment de pedres irregulars que no ocupa tota l'amplada de l'espai, deixant una franja a nord i sud sense pavimentar. Es tracta probablement d'un corral en els quals les gàbies o menjadores (segurament de fusta) se situarien en els espais no pavimentats. A l'A81 aquest segon paviment és de morter. La peculiaritat en els dos casos és que els paviments es varen construir rebaixant el nivell de terraplenament, fet que va deixar "penjats" la majoria dels murs perimetrals, com succeeix amb el de la façana que dona al carrer Nou.

ELS SECTORS CENTRAL I SUD

Al sud de l'edifici militar es produeix un canvi brusca, ja que s'hi situa un sector en la qual les restes dels edificis han desaparegut quasi completament. Es tracta d'un sector on, en algun moment indeterminat, es va produir un rebaix general del terreny que va implicar la quasi completa destrucció de tota resta pertanyent a la vila o a l'ocupació posterior. Al sud d'aquest sector les estructures tornen a reaparèixer, però conservant-se en molt mal estat, bàsicament perquè afloren a molt escassa profunditat. Així, per exemple, alguns el paviment de l'A13 es va localitzar a escassament 15 cm i res en queda dels murs est i nord de l'estança. Afortunadament la construcció de les edificacions es va realitzar de forma esglaonada i a l'extrem meridional de la zona les cases es van edificar a una cota més baixa i s'han conservat en un millor estat. Un d'aquests espais (A13b) es va excavar per sota del nivell de circulació identificant-se un paquet de materials d'època romana baiximperial i un mur orientat de nord a sud, de pedra lligat amb morter pertanyent a la fase romana de l'assentament.

BIBLIOGRAFIA

MARTÍN, A., NIETO, F. X., NOLLA, J. M. 1979, *Excavacions en la Ciudadela de Rosas. Campañas 1976-1977*. Girona: Servei Tècnic d'Investigacions Arqueològiques, Sèrie Monogràfica, 2.

PUIG, A. M. 2016, L'evolució urbana de la vila de Rosas. La trama ortogonal i la parcel·lació gòtica a l'ampliació del segle XIII, *Annals de l'institut d'estudis Empordanesos* 47, 341-380.

PUJOL, M. 1997, *La vila de Rosas (segles XIV-XVI)*. Rosas: Brau Edicions - Ajuntament de Rosas, Papers de Recerca, 2.